

MAGYAR NYELVŐR

143. ÉVF.

*

2019. ÁPRILIS–JÚNIUS

*

2. SZÁM

A határon túliak államnyelvoktatásáról

Az államnyelv oktatása, az írás és az olvasás tanítása a határon túli magyar régiókban

A határon túli magyarság nyelvi helyzetét az elmúlt harminc-harmincöt évben igen kiterjedt és sokirányú kutatások vizsgálták, részben helyi közreműködőkkel (egyetemi tanszékek, kutatócsoportok, nyelvi irodák sorával), részben közös szervezésben (a Termini létrehozásával és működésével), részben pedig az anyaországi intézmények társulásával és segítségével. Ezek a kutatások főképp nyelvváltozati és attitűdvizsgálatok keretében zajlottak (kiemelkedik ezek közül a Kontra Miklós által szervezett szociolingvisztikai vizsgálat *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* címmel), és az elkövetkező egy-két évben megindulhatnak a fogalmi és szemantikai kutatások a kétnyelvűségi, interkulturális hatásokról is.

Ebben a szakmai közegben formálódott meg mind erőteljesebben az elmúlt két évtizedben a nyelvpedagógia paradigmatiszta kérdésköre arra összpontosítva, hogy (i) az anyanyelv-pedagógia milyen nyelvelméleti, szociolingvisztikai és szakmódszertani elveket és módszertant kövessen a megfelelő kimenetek érdekében; (ii) a másodnyelv, tehát a többségi államnyelv tanításában milyen tanítási és tanulási módszertanokat dolgozzon ki és alkalmazzon, a kisebbségi magyarok magas szintű anyanyelvi kultúrájának megvalósítása és fenntartása, valamint a többségi társadalomba való integrálódásának egyidejű elérhetősége érdekében, milyen típusú és minőségű kétnyelvűség elérését célozza meg.

Ezek a súlyos kérdések szakmailag nem kellő mértékben vannak megalapozva a rendszerváltás után három évtized múltával sem. Ezt egyrészt akadályozzák az adott államok nyelvpolitikai és közoktatási elvárásai és szabályai, valamint nem feltétlenül korszerű és célszerű tanügyi rendelkezései (ez utóbbira példa a kisebbségi anyanyelvű diákok államnyelvi oktatása a többségi anyanyelvű diákoknak szánt tanmenettel, tankönyvekkel és tanítási elvekkel, nyilvánvaló eredménytelenségre kárhozható az erőfeszítéseket). Másrészt viszont nem segíti a helyzetet a kisebbségi (és anyaországi) tanárképzés részbeni elmaradottsága (mind a nyelvleírás, a nyelvtan nyelvtudományi megalapozásában, mind az elektronikus kommunikációs kultúrában szocializálódott diákok nyelvi tapasztalatai-

hoz illeszkedő szakmódszertanok erős hiánya miatt), a nyelvpedagógiai kutatások szegényes volta.

A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében működő Kétnyelvűségi Oktatási Kutatócsoport további egyetemek és kutatóhelyek közreműködésével hosszabb ideje behatóan vizsgálja a határon túli magyar régiók nyelvpedagógiai helyzetét. A kutatás kiterjed az anyanyelv pedagógiai, nyelvtudományi és szociokulturális tényezőire, beleértve az állami irányítás előírásait, a tanterveket, a tankönyveket. Emellett a kutatócsoport intenzíven vizsgálja a határon túli magyar régiókban élő diákok államnyelvi oktatásának a körülményeit és eredményességét. Ennek a kutatásnak az első összefoglalását mutatta be a kutatócsoport a Magyar Nyelvőr 2017. évi 3. számában, A határon túliak államnyelv-oktatásáról című tematikus egységben, a Bevezetéssel együtt öt tanulmányban. E tanulmányok általános képet adtak a szlovákiai és a kárpátaljai államnyelvoktatás oktatás-igazgatási, állami szabályozásáról és e szabályozások hatásairól, a feltűnő eredménytelenség külső, szervezeti és irányítási okairól. Emellett helyszíni tapasztalatok (iskola- és óralátogatások, tanári és egyetemi konzultációk) alapján beszámoló olvasható a finnországi Vaasa svéd kisebbségi diákokat oktató iskoláinak az államnyelvet mint másodnyelvet és az anyanyelvet tanító pedagógiai elveiről és gyakorlatáról, valamint az államnyelvoktatás nyelvelméleti hátteréről.

A kutatás az elmúlt másfél évben is folytatódott annak második szakaszában, illetve folytatódik, az MTA Domus szülőföldi ösztöndíj támogatásával, a „Jó gyakorlatok feltérképezése a Magyarországgal szomszédos országokban (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szlovénia) folyó államnyelvoktatás megújítása céljából” című, HSZ-02/2018 sz. projektje keretében.

E második szakaszban a kutatócsoport munkatársai (jórészt a 2017. évi és a jelen tematikus tanulmány sorozat szerzői) részletesen tanulmányozták egyes szomszédos államok kisebbségi anyanyelv- és államnyelvoktatási rendszerét. Ennek keretében a kutatócsoport először Szlovéniában járt tanulmányúton, óralátogatásokon és tanári konzultációkon a lendvai két tannyelvű középiskolában és a pártosfalvi két tannyelvű általános iskolában, továbbá az isolai olasz nemzetiségi iskolában, emellett szakmai megbeszélésen vettek részt az Udinei Egyetemen a szlovén–olasz kétnyelvű oktatásról. Másodjára a kutatócsoport Szlovákiában járt tanulmányúton, Bátorkeszi, Nagymegyér és Somorja iskoláiban.

A kutatás fő nyelvtudományi és nyelvpedagógiai céljai a következők:

- A Szlovéniában megvalósított párhuzamos írás- és olvasástanítás mindkét nyelven elnevezésű program eredményeinek a felmérése. A 2015/2016. tanévben a Muravidék mind a négy általános iskolájában bevezették a párhuzamos írás- és olvasástanítást mindkét nyelven megvalósító modelljét. (Ennek dokumentuma a HOP Hkratno opismenjevanje v slovenščini in madžarščini v dvojezični osnovni šoli – Poskus hkratnega opismenjevanja. Priročnik za učitelje dvojezičnih šol v Prekmurju. Kézikönyv a muravidéki kétnyelvű iskolák pedagógusai számára, Lendva, 2013.)

- A Szlovákiában megkezdett új szlovák államnyelvtanítási projekt eredményeinek a vizsgálata. Szlovákiában nyelvészek és pedagógiai szakemberek közreműködése nélkül 2016-ban új, kísérleti szlovák nyelvtanítási módszert vezettek be négy általános iskolában. A vizsgálat egyik célja, hogy betekintést nyerjünk ebbe a programba, annak megvalósításába, eredményeibe, különös tekintettel az írás- és az olvasástanításra.
- Az alsó tagozatos, az államnyelv oktatására használt tankönyvek elemzése nyelvészeti, nyelvpedagógiai és módszertani szempontból.
- Az írás- és az olvasástanítás autentikus nemzetközi kutatási eredményeinek a bemutatása, a kognitív pszichológiai, másodnyelvoktatási és kisebbségi nyelvpedagógia nézőpontjából, azok lehetséges nyelvpedagógiai szintézise a Kárpát-medencei kisebbségi magyarok államnyelvtanításának és -tanulásának elősegítése érdekében.

A kutatócsoport 2019. február 11–12-én workshopot tartott A magyar nyelvtan oktatásának problémái a Kárpát-medencében a 21. században címmel, a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága és a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács támogatásával. A workshop célja a nyelvtanítás elméleti, gyakorlati tapasztalatainak a megvitatása, a tantárgy és a tankönyvek nyelvészeti szempontú tartalmának az elemzése, további együttműködési és kutatási lehetőségek megbeszélése, különös tekintettel a nemzetiségi oktatásra. A munkakonferencián öt határon túli régió és Magyarország kutatói tartottak előadásokat és beszámolókat a határon túli magyar anyanyelvi és államnyelvi pedagógiáról, valamint a magyarországi nyelvpedagógia külső régiós hatásairól.

A Magyar Nyelvőr jelen számában a kutatás második szakaszának fő eredményeit mutatjuk be, az eredeti célkitűzésekkel összhangban, tovább folytatva az első szakasz fejleményeit.

Vančo Ildikó tanulmánya a szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolák alsó tagozatán folyó nyelvpedagógiai tevékenység, azon belül is a szlovák nyelvoktatás jellemzőit mutatja be. Egyrészt fontos tényező a magyar kisebbség nyelvpolitikai és szociokulturális helyzete, valamint a közoktatási szabályozás felülről adott kerete (például a magyar és a szlovák tanórák száma), másrészt az alkalmazott módszerek, amelyek meglehetősen merevnek és kissé elavultnak bizonyulnak – ez az eredménytelenségnek, vagyis a szlovák nyelv nem megfelelő szintű elsajátításának a fő oka.

Beregszászi Anikó és Kolozsvári-Nagy Enikő az ukrainai helyzetet mutatja be. A régió magyar kisebbsége és oktatási rendszere van leginkább kiszolgáltatva a nyelvpolitikai döntéseknek: a 2017. évi oktatási kerettörvény és a 2019 tavaszán megszavazott nyelvtörvény súlyosan korlátozó elvei alapvetően megnehezítik az ukrán nyelv iskolai tanítását is a magyar mellett. Ezt a helyzetet fokozza a megfelelően képzett tanítók és az alkalmas tankönyvek hiánya, bár ez utóbbiak esetében némi javulás tapasztalható. A tanulmány részletesen elemzi az írás- és az olvasástanítás módszereit, tanterveit és tankönyveit és az adott keretekben megmutatkozó pozitív lehetőségeket.

Tódor Erika-Mária a romániai magyar tannyelvű iskolákban folyó oktatást, a nyelvi alapkészségek kialakításának a jellemzőit mutatja be. Részletezi a közoktatási szabályozás vonatkozó részeit, majd elemzi a román nyelvi írás- és olvasáskészség kialakításának elveit és módszereit. Kimutatja, hogy a tartalmi szabályozások egyaránt a kommunikatív-funkcionális rendszert alkalmazzák az anyanyelv, a többségi államnyelv és az idegen nyelv oktatásában. Kérdéses, hogy mindez miképp valósul vagy valósulhat meg a gyakorlatban és a tanítóképzésben, melyek a gyengeségei a módszertannak, és mikor készülnek a tanítókat, tanárokat segítő kézikönyvek.

Kozmács István azt az államnyelvoktatási projektet elemzi, amelynek kidolgozása a szlovákiai Állami Pedagógiai Intézetben kezdődött, és amelyet a kutatás idején a komáromi Módszertani Központhoz irányítottak. A kísérleti program kommunikáció-központú nyelvoktatást céloz meg, ugyanakkor nyelvtanulást és nem nyelvelsajátítást feltételez, így korlátozza a szlovákok kisebbségi anyanyelvüként tanuló diákok saját nyelvi ismereteinek a hasznosítását. Ezt a kiinduló szemléletet fokozza a kísérletbe bevont diákok spontán nyelvi ismeretei és képességei felmérésének az elmaradása, a kétnyelvű helyzetek rendszerszerű variabilitásáról való előzetes szociokulturális keretű tudás hiánya, valamint a szükséges tankönyvek elmaradása. A szélesebb szándékolt funkcionális (használati) keret így nem érvényesül kellő mértékben. Megjegyzendő az iskola- és az óralátogatások alapján, hogy a szlovákiai iskolákban a kísérleti tanítási program minden részlete pontosan elő van írva központilag a tanároknak, saját kreativitásuk korlátozva van, míg például a szintén vizsgált Szlovéniában a tanároknak, pontosabban a tantestületeknek nagy az innovációs szabadságuk és kötelezettségük a környezethez illeszkedő módszertanok kidolgozásában – az utóbbi esetben mérhetően eredményesebb az államnyelv tanítása.

Az utolsó tanulmány az írás- és az olvasástanítás és -tanulás újabb autentikus eredményeiből mutat be a kétnyelvűségi helyzetre és a többségi államnyelvtanulásra is megfontolandó elveket Tolcsvai Nagy Gábortól. A teljes kutatásban és az azt motiváló nyelvpedagógiai helyzetben a jobb megoldások több irányú elméleti és módszertani fejlesztések összehangolásából eredhetnek. A kognitív pszichológia az írás- és az olvasástanulás alapvető mentális képességeinek a jellemzőire és fejleszthetőségükre ad empirikus és általánosított adatokat, a másodnyelv (idegen nyelv) használatalapú tanítási módszerei a funkcionális kognitív nyelvészet elveit alkalmazzák az alak-jelentés párok tanításában, felhasználva az anyanyelvtudást, a kisebbségek államnyelvtanulásának a vizsgálata pedig jelzi a szociokulturális tényezők fontosságát, amelyek segítik vagy gátolják a nyelvelsajátítást.

A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében működő Kétnyelvűségi Oktatási Kutatócsoport szervezett Kárpát-medencei nyelvpedagógiai vizsgálata tovább folytatódik, további társintéz-

mények és kutatók együttműködésében bízva, a jó gyakorlatok feltérképezését vagy újak kidolgozását és elterjesztését célul kitűzve.

Tolcsvai Nagy Gábor

egyetemi tanár

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet